

Др Милан Ристовић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

УДК 93/94:929 Митровић А.
930 Митровић А.

Андреј Митровић: замишљеност над суштином и смислом посла историчара *

Апстракт: Професор Андреј Митровић је као научник, педагог и јавна личност оставио дубок траг у нашој култури. Својим научним резултатима, моралним и етичким ставом, јасним критичким мишљењем и увек одмереним исказом, био је посебна, ретка појава у нашој културној историји. Један је од ретких српских и југословенских научника чија су дела због својих високих вредности добила уважавање шире, европске научне заједнице.

Кључне речи: Историјска наука, Први светски рат, методологија историје, политички и морални став према савременим збивањима, педагог.

У документацији Телевизије Београд сачуван је снимак начињен коју годину пред крај активног живота професора Андреја Митровића: из даљине ухваћен објективом камере, са књигом под руком, у кошуљи и џинсу, мало погнут, замишљено хода и полако замиче иза зграде Народне библиотеке, негде ка улици Леополда Ранкеа.

На овом визуелном документу Андреј је исти онај, само коју деценију старији, забављен размишљањем о некој од бројних тема којима са бавио, онакав каквога сам први пут угледао, јуна 1973. године како прелази преко дворишта под липама Капетан Мишиног здања. На испиту из Увода у историјске студије седео сам, који дан касније пред младим доцентом, који је своју трпеливост задржао и после неколико дана исцрпљујућих испитних разговора са несигурним и збуњеним бруцошима.

Као на овом снимку, Андреј Митровић је из активног научног и јавног живота замакао полако и некако неприметно. Ово повлачење је било изнуђено и

* У нешто измењеном облику, овај текст читан је на комеморацији у САНУ одржаној у знак сећања на професора др Андреја Митровића.

под околностима које су га на то натерале, упркос његовим све већим напорима да се одупире болести. Излазили су, повремено и даље из штампе последњи до тада необјављени радови или су поново објављиване његове монографије. То је остављало утисак, да је и даље, као претходних четрдесет година, остао неуморан, креативан, плаћајући за то високу цену здрављем, када је светло у његовом кабинету на петом спрату Филозофског факултета, било једино које је готово сваке вечери горело, до у ситне сате и онима који су пролазили улицом Кнеза Михаила служило као потврда његове невероватне радне енергије и посвећености науци.

Два датума су граничници једног изузетно динамичног и стваралачки плодног живот, какав је био онај Андреја Митровића: 17. април 1937. године када је рођен у Крагујевцу и 26. август 2013. када је преминуо у Београду: живота потпуне, дубоке посвећености научном и педагошком раду који је трајао без прекида, готово пет деценија. Он, је без сумње, припадао оним ретким историчарима са ових простора који су успели, захваљујући огромном истраживачком напору, високом квалитету и значају постигнутих резултата, да изборе високо место у елитном, међународном друштву своје струке. За Андреја Митровића бављење историјом било је „позив“, у пуном значењу речи; страсна, неуморна али и дубоко рационална посвећеност науци, истраживању, и сталном, критичком преиспитивању постигнутих резултата.

Андреј Митровић је једном приликом у неколико реченица сажео оно што се може назвати његовим научним *stredo*-м написавши како је: „Поучен својим истраживањима историје која недвосмислено указују да је увек реч о богатству садржаја [...] и ненаклоњен било којој врсти стручног догматизма [...] настојао (је) уз ослонац на разноврсне изворе (да) [...] покаже појаве кроз њихово сасвим одређено исказивање стварности живота“. Да је „[...] изабрао да о историјским појавама говори показујући их у крајњем реду као питање људи, а тиме и живота у тадашњем раздобљу [...] да историје доиста нема без људи, а да људи у историји никако нису апстрактни него јединке које су психолошки и друштвено најтешње везане за своје време“. Другом приликом, писао је о свом уверењу да је „историја у ствари целина свих појава везаних за друштвени живот човека кроз време и да се само аналитичким захватима може упорно остваривати схватање о целовитости историје“.

Ово јасно препознавање њене свеобухватности и поштовање људске димензије историје, као суштинског и стожерног принципа у његовом научном, педагошком и јавном деловању било је и остало јасно и препознатљиво од његових првих, почетничких корака у науци. На београдском Филозофском

факултету, где је дипломирао историју са одличним успехом 1961. године, имао је прилику да учи од изузетних професора, као што су били византолог Георгије Острогорски, медиевиста Иван Божић или велики познавалац историје Дубровника и Медитерана, Јорџо Тадић, који је рано запазио да талентовани студент има, уз младалачку енергију и живу интелектуалну радозналост, све друге особине потребне за научнички и педагошки позив.

Андреј Митровић у студентским данима

На Филозофском факултету у Београду Андреј Митровић је магистрирао, а са непуних тридесет година је докторирао дисертацијом „Делегација Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу 1919–1920“. За доцента био је изабран 1967. године, ванредног професора 1973, а за редовног 1980. године. Оснивач је Катедре за Општу савремену историју (1985), коју је водио до одласка у пензију 2004. године.

Био је уредник Нолит-ове библиотеке „Историја“, библиотеке „Историјска мисао“ Српске књижевне задруге, библиотеке „Истраживање историје“ ЦИД из Подгорице. Био је члан уређивачког одбора Историје српског народа у издању СКЗ и уредник 6. књиге. Више година је уређивао *Историјски гласник* а био је покретач и председник редакције *Годишњака за друштвену историју*. Био је члан Удружења књижевника Србије по позиву. Са групом сарадника покренуо је Удружење за друштвену историју (1998). Био је члан Управног одбора српско-немачке Михаило Жикић фондације (од децембра 1998) и председник

њеног Научног савета (1999-2002). Био је члан је редакције „Österreichischen Osthefte“, и научног савета „Jahrbuch für Geschichte und Kultur Südosteuropas“.

Престижна ХердEROVA награда за допринос историографији додељена му је 2001, а Медаљу Константина Јиречека Друштва за Југоисточну Европу добио је 2004. године. Дописни члан Српске академије наука и уметности постао је 1988. године. Био је председник Одбора САНУ за историју XX века. Године 2006. изабран је за дописног члана Црногорске академије наука и умјетности.

О резултатима четвородеценијског педагошког рада Андреја Митровића сведочи неколико десетина докторских и магистарских дисертација одбрањених под његовим менторством. Свој научно-истраживачки рад и интересовање није делио од рада са студентима, током четрдесет две године, колико је провео као асистент, доцент и професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Сарађујући са кандидатима на магистарским и докторским студијама, уводио их је ненаметљиво у проблематику увек пажљиво одабраних тема, које су, свака понаособ, отварале неко од неистражених подручја историје српског, југословенског, југоисточно-европског и европског простора у 20. веку. Увек је давао подстицај проблемски и методолошки смелим искорацима, али, захтевајући да имају чврсто упориште у што разноврснијој и богатијој архивској грађи.

Његова стална настојања да трага за новим приступима, како у научном истраживању тако и у педагошком раду, навела су га, да средином седамдесетих година 20. века на Филозофском факултету окупи и наредних двадесет пет година води – поред редовних наставних обавеза, специфичну, неформалну, отворену „школу“ историографије, запамћену међу њеним учесницима под именом „Округли сто“. Она је била јединствено искуство свих њених сталних или повремених чланова, као и бројних гостију-предавача, међу којима су била позната имена домаће и стране историографије и стручњаци других сродних научних области.

И овлашни поглед на бројем објављених радова изузетно богату, тематски широку и разноврсну библиографију професора Андреја Митровића (25 монографија, преко 400 чланака, студија, есеја и других текстова) указује на веома рано образовање кругова научно-истраживачких интересовања којима се бавио током четири и по деценије.

Пишући на једном је месту „О историчаревој муци“, објаснио је на какву су искуствено-сазнајну основу положена његова методолошка схватања, и које је њихово просторно, временско и проблемско одређење: да је реч о проучавањима прошлости у распону између година 1878. и 1945, уз захватање географски концентричних кругова, од којих „[...] најшири опасује Европу, онај ужи [...] Средњу Европу и Балканско полуострво [...] следећи Југославију, и најужи Србију“; да је проучавање усмерено на „сплетове политичких, привредних и

културних појава“; да је резултате „настојао да уобличи у разноврсним историографским родовима од прилога до синтеза“. Као важан ослонац, навео је и студирање „методолошких поступака и теоријских гледишта која првенствено нуди међународна литература [...] (омогућујући) да се уочи кључно у делима других, посебно најзначајнијих историчара, односно изразитих историјских школа“; такође, ту су туђа, али и сопствена искуства стечена „[...] истраживањима, знања о стварности историјске прошлости, знања створених аналитички и истраживачки“, уз отвореност према резултатима и методологији других друштвених наука .

У његовим првим радовима, објављеним до почетка седамдесетих година 20. века, бавио се питањима међународног положаја новонастале југословенске државе, њеног признања, одређивања њених територијалних оквира. Истраживања југословенског проблема на конференцији мира 1919–1920, поред низа чланака и краћих студија, уобличена су у две значајне монографије.

Обимну синтезу о европској историји међуратног периода *Време нетрпељивих* објавио је 1974. године (за коју је добио Октобарски награду града Београда). Прецизно обележавајући период о којем пише (између 1919. и 1939. године) појмом „време нетрпељивих“, у којем је „ауторитарни покрет као историјска појава био централни за неке две и по деценије у политичком животу старог континента“, износио је и своје убеђење, да се историјска питања не могу уочити нити историјско разумевање постићи ако се не уђе „[...] у конкретан садржај појава, процеса, догађаја и делања људи“. Држећи се тога, пружио је једну богату слику европског међуратног политичког и интелектуалног крајолика, која је по свежини решења и прецизности анализе остала изузетно актуелна, о чему говоре и нова издања ове његове књиге.

Други изузетно важан тематски круг, чини изучавање политике Централних сила према Балкану и Србији, од Анексионе кризе и година Првог светског рата, њено идеолошко, дипломатско, војно-стратешко и привредно дефинисање, правци, циљеви, инструменти и последице примене различитих „модела“ и путева њиховог „продора на Балкан“. После обимних истраживања у бројним домаћим и страним архивима објавио је 1981. године монографију *Продор на Балкан. Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908–1918*. Ово дело је кључно за разумевање ратних циљева две централно-европске царевине на Балкану, места и улоге који су дати Србији у комбинацијама, стратешким тежњама и разматрањима будућности балканског простора, као дела њихових империјалистичких пројеката о „продору на (југо-) Исток“, што је своје „остварење“ имало у ратној пракси 1914–1918; „између 1908, и 1914, а нарочито од првог балканског рата, Аустро-Угарска је уништењем независности малог суседа на југу хтела прокрчити пут ширења ка југоистоку и показати снагу у својој кући, где ствари нису ваљале“. Немачкој царевини је оваква Аустро-угарска политика пружала

прилику „да помоћу ње добије рат у коме би изборила циновску империју у Европи, на Блиском истоку, у средњој Африци и у неким прекоморским архипелазима...“ У сарајевском атентату је пронађен повод и добродошао „демагошки изговор“. О актуелности ових питања, на која је Андреј Митровић дао јасне и чврсто аргументоване одговоре, не треба посебно подсећати.

Истом сегменту припадају и монографије: *Србија у Првом светском рату и Устаничке борбе у Србији 1916–1918*, као и обиман текст „У светском рату“ објављен у 6–2 тому *Историје српског народа*. Енглески превод под насловом *Serbia's Great War 1914–1918*, ове монографије кључне за разумевање историје српске државе и народа у Првом светском рату, објављен је у Великој Британији 2007. године.

Бавећи се феноменима европске историје прве половине 20. века, Андреј Митровић је рано уочио важност истраживања односа историје и уметности, уметника и његовог друштвеног, политичког и идеолошког окружења, отварајући тако простор за критичка запажања и коришћење уметничког дела као сложеног и особеног извора за разумевање историјске стварности. На даље могућности и изазове интердисциплинарног проучавања ове везе скренуо је пажњу прво књигом, у српској историографији јединственом, оригиналношћу изазовном али усамљеном – *Историјско у „Чаробном брегу“ Томаса Мана*. Проблемом односа уметности, посебно ликовних, политичког ангажмана уметника, идеолошког у уметности, односа уметности и тоталитарних идеологија, наставио да се бави у својој књизи *Ангажовано и лепо. Уметност у раздобљу светских ратова (1914–1945)*.

Већ 1970. године, својим првим чланак о Југоисточној Европи као „допунском привредном простору“ Андреј Митровић је отворио један нов и важан истраживачки и проблемски циклус, о чему је у петнаестак чланака и краћих студија, објављених на српском, немачком, италијанском и енглеском језику, анализирао деловања немачке привредне, политичке и војне стратегије на простору Југоисточне Европе у периоду дужем од пола столећа. Он је, уз неколицину немачких историчара, био међу првима, који је истраживачки отворио ово питање и скренуо пажњу на његову важност и комплексност.

Резултати његових истраживања „допунског привредног простора“, такође су уграђени у друге, неке већ поменуте радове, као и у оне који су настали као плод даљег проширивања научног интересовања и удубљивања у природу политике великих европских банака о чему је објавио више краћих студија и монографију *Стране банке у Србији 1878–1914*. Са групом сарадника остварио је и пројекат о историји српске Народне банке.

Његово стално занимање за теоријско-методолошка питања и замишљеност над суштином и смислом посла историчара, дали су јединствене резултате у српској историографији. У књизи *Расправљање са Клио*, сажео је своја најважнија

теоријска размишљања. Уследиле су књиге у којима су сабрани огледи и есеји о теорији и методологији историјске науке и – како је сам наглашавао, текстови о „преплетености историјске науке и уметности“: *Тудљива муза, Пропитивање Клио и Клио пред искушењима и расправљање са Клио*.

Овом великом и надасве разноврсном стваралачком опусу професор Митровић је отварајући нова и продубљујући своја ранија интересовања, додао и већи број краћих студија и чланака везаних у формалном смислу за историју историографије. Остала је недовршена монографија посвећена Леополду Ранкеу и његовим бављењем српском историјом.

Андреј Митровић је уредио неколико зборника радова, организовао је више научних скупова, учествовао на бројним научним конференцијама у земљи и иностранству. На позив страних европских универзитета или института одржао је велики број предавања. Њихова учесталост и географска „покривеност“ простора којим је неуморно, више од четири деценије путовао, увек забављен радом на неком новом пројекту, трагајући и сакупљајући грађу и литературу, обилазећи библиотеке, архиве, али и музеје и галерије, увек спреман на нове интелектуалне изазове, сведоче о непрекинутој, динамичној активности Андреја Митровића, српског и европског историчара. Део његове разноврсне стручне, јавне и културне делатности чине и веома запажене телевизијске серије чији је аутор био током 1970тих.

Андреј Митровић је, дубоко свестан понора политичке, друштвене и интелектуалне кризе која се пред југословенским и српским друштвом отварала, упозоравао почетком 1990-тих и о опасностима „насиља садашњости над прошлошћу“, указујући на „три беспућа у историју“ којима оно води (да прошлост треба заборавити; да се она може и мора поништити; да се „селективним приступом [...] жели [...] посредством идеологизиване свести у прошлости учврстити или омогућити неки савремени интерес“, због чега се „бирају и мењају [...] слажу и повезују, најзад позитивно и негативно [...] цене садржаји прошлости“). Ова упозорења, уз многа друга у његовим текстовима и изјавама, показало се, била су тачна дијагноза једног друштвено-историјског патолошког стања, које ће метастазирати током 1990-тих, укључујући и манипулације историјском свешћу, злоупотребама историје, покушајима њеног негирања или „брисања“, уз ширење простора за бујање њених паразитских, лажно научних изданака.

Он је, с подједнаком аналитичношћу прилазио разматрању процеса који су, дубоко и често са разорним последицама, мењали друштвене, политичке, идеолошке, економске и моралне оквире времена чији је био савременик. Никада се није радило о олако даваним судовима и површној „ангажованости“; критичка замишљеност над проблемима свог времена, простора и народа, одмереност али и оштрина запажања лако су уочљиви у његовим текстовима и бројним интервјуима, које је давао, посебно током дугих година југословенске

кризе, у којој се српско друштво гушило и из које се мучно и споро извлачило. Суочавање са истином о нашој стварности, ма како она често била болна, и тешко прихватљива, указивање на узроке, поуздавање у разум, хуманизам, лична одлучност и храброст да се отворено и аргументовано говори – одлике су које јасно обележавају целокупно јавно делање Андреја Митровића. Када је интелектуални и сваки други интегритет био нагрисан отровом деструкције и мржње, ретки су били они који су се, као што је био његов случај, томе јавно и јасно супротстављали толеранцијом и дијалогом, али и отвореном осудом свега што је хранило процесе и појаве (укључујући и насиље над историјом), који су разарали југословенски простор у „времену деструктивних“. Високи захтеви које је себи постављао и увек примењивао у науци, важили су и за његово укупно бављење својим временом, чијим се изазовима супротстављао својом научничком креативношћу, педагошким радом и интелектуалним интегритетом на јавној сцени.

Због свега овога је, с разлогом, заслужио дубоко поштовање својих савременика у Србији, у свим земља бившег југословенског простора, у иностранству, као и многобројних његових бивших студената, доктораната и свих оних који су били у прилици да се упознају са његовим огромним делом али и са њим као срдчним, гостољубивим човеком и пријатељем. Одлазак са животне сцене Андреја Митровића оставља дубоку празнину у нашем ионако осиромашеном и изнуреном научном и културном животу. Оно што остаје као трајна порука и његов велики дар свима нама, јесте велико дело, незаобилазно за познавање историје Србије, Југославије, Балкана и Европе у 20. веку. Његова пожртвована супруга Љубинка Трговчевић, породица, али и бројни пријатељи, студенти, колеге чуваће сећање на Андреја Митровића, историчара, професора и драгог пријатеља.

Summary

Milan Ristic

Andrej Mitrović: Reflections on the Essence and the Meanings of Historian's Work

Professor of the University of Belgrade, Andrej Mitrović, PhD (Kragujevac 1937 – Belgrade 2013), a member of the Serbian Academy of Sciences and Arts and Montenegrin Academy of Sciences and Arts, left a remarkable influence in both Serbian and Yugoslav historiography by high quality of his scientific writings. He was an outstanding educator, who encouraged and motivated numerous generations of students by his openness, communication skills, and freshness of methodological approach, and thus significantly determined the contemporary Serbian historiography.

His bibliography with around twenty five monographs, more than four hundred articles in Serbian and various European languages is a proof of his outstanding creativity. He was a dedicated researcher of history of Serbia, Yugoslavia and Europe in 19th and 20th centuries, who wrote about political, economic and cultural history. He offered particularly great contribution in research of historical methodology.

Professor Mitrović founded the Department for Contemporary History at the Faculty of Philosophy in Belgrade, established the Annual for Social History, and was a member of the editorial boards and editor of various other historical periodicals and series in history. He was given The October Prize (now the Prize of the City of Belgrade) as well as several prestigious international awards.